

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РУСИФІКАЦІЇ НА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА МОВНИЙ ПРОСТІР УРСР У 1964-1985 РР.

Новородовська Н.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядаються основні історичні передумови мовної проблеми в Україні. Деталізовано особливості мовної ситуації на початку незалежності та визначено ключові чинники впливу на неї. На основі детального аналізу наукових праць українських та іноземних дослідників визначено проблеми у культурній, освітній та політичній сферах, зумовлені політикою русифікації радянської влади у період застою та невдалою внутрішньою політикою української політичної еліти у період незалежності. Розкриваючи основні закономірності знищення української мовно-культурної ідентичності, здійснено порівняння методів радянської влади у роки правління Й. Сталіна та В. Брежнєва. З'ясовано головні наслідки політики русифікації упродовж 1964-1985 рр. для України.

Ключові слова: мова, ідентичність, русифікація, інтелігенція, радянська влада, дисиденти, репресії.

Постановка проблеми. Сучасні мовні проблеми пов'язані з недосконалістю законодавчої бази, яка має сприяти розширенню сфери вживання української мови як державної у всіх сферах суспільного життя України, при цьому потрібно створювати умови для вживання та розвитку мов національних меншин, проблеми яких є наслідком невдалої внутрішньої політики української влади. Ця проблема не лише стає перешкодою для мовно-культурного розвитку країни, але й становить загрозу національній безпеці, провокуючи дезінтеграційні процеси. Прикладом цього є російська агресія, яка під приводом захисту «російськомовного населення» розгорнула інформаційну та військову кампанію проти України. Втім, причини мовної ситуації, яка склалася в Україні, мають історичне підґрунтя. Саме тому, вивчення історичних передумов формування білінгвізму в Україні є актуальною проблемою, а її розв'язання стане основою для формування подальшої мовної політики, спрямованої на інтеграцію українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої актуальності набули праці пов'язані історичними передумовами формування української мовної ідентичності та проблеми двомовності. Дослідження європейських вчених засвідчували проблему використання мовного питання в Україні під час виборів для мобілізації електорату. Відзначимо, що такі науковці як Френсіс Скарр [4], Іштван Чеснічко, Цсілла Федінец [2], Тадеуш Ольшанський [5] та ін. дійшли до спільного висновку стосовно відсутності адекватних законодавчих норм для врегулювання мовного питання в Україні. Відповідно це зумовлювало поглиблення деструктивних факторів в Україні. Водночас, формування двомовності в Україні має власні історичні причини. Аналізуючи праці вітчизняних та зарубіжних дослідників присвячених історії мовного питання у період існування Радянського Союзу, відзначимо їхню спільну тенденцію до розкриття політики русифікації. Так, дослідниця М. Ярмоленко, вивчаючи особливості мовної політики виокремлювала закономірності впливу радянської влади на розвиток української мови. Характеризуючи її стан у період «застою» вона наголошувала, що процес русифікації супро-

воджувався масовими репресіями проти української інтелігенції [30]. Натомість найголовнішою рисою русифікації в УРСР стало втілення заходів з поглиблення вивчення російської мови в освітніх навчальних закладах. Наслідком цього стало зниження кількості навчальної літератури українською мовою, підвищення ставок для вчителів російської мови та скорочення кількості україномовних шкіл, про що у своїх працях відзначали Н. Брехунець [8], Ю. Колісник [15], Л. Масенко [18], І. Міронова [19], С. Набока [20].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Дослідженню періоду застою (1964-1985 рр.) присвячена досить велика кількість праць, але вони переважно охоплюють соціально-економічні, політичні та культурні проблеми, відводячи зовсім не значну роль мовній проблематиці. Переважна більшість робіт сучасних істориків висвітлює питання, які стосуються політичного аналізу даного періоду. Проблема білінгвізму, яка є актуальною і на сьогоднішньому етапі існування Української держави, потребує більш детального вивчення та наукового аналізу.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз історичних причин сучасної мовної проблеми в Україні, шляхом розкриття особливостей мовно-культурної політики радянської влади у період «застою» (1964-1985 рр.).

Виклад основного матеріалу. У наш час вирішення мовного питання є важливим не лише для збереження національної ідентичності окремих народів, але й політичним важелем впливу на соціально-економічні та культурні трансформації в середині країни. Відповідно мова може стати як інтегруючим фактором суспільства – так і дезінтегруючим. Дарон Аджемонґлу розкриваючи основні причини між рівнем економічного розвитку країн, відзначав, що мова не є визначним чинником об'єднання і процвітання країни, однак і не відкидав його як один із політичних чинників централізації суспільства (на прикладі Ботсвани). Він відзначав, що етнічне мовне питання відходило на другий план у випадку формування інклюзивних економічних та політичних інститутів, а наявність бази для зростання країни – знижувало ризик до протистояння суспільства

за мовною чи етнічною ознакою. На його думку нація занепадає через наявність екстрактивних інститутів, які владна еліта використовує для власного збагачення [6]. Відповідно, дослідник відкидає ідею стосовно культурного впливу на розвиток нації. Проте, на нашу думку, мовне питання все ж відіграло роль у забезпеченні внутрішньої стабільності в державі.

Після здобуття незалежності Україна не змогла відразу врегулювати культурні, соціальні, економічні, політичні проблеми та питання національної безпеки. Проросійські організації на території південно-східної України розгорнули масову кампанію проти проголошення її незалежності. Серед них відзначимо «Демократический Донбасс», «Выборы-89», «Движения демократических реформ» та ін. За словами відставного генерала КДБ О. Калугіна ці рухи були сформовані радянським спецслужбами [14, с. 136]. Очевидно, що виконуючи накази спецслужб Радянського Союзу, а згодом Росії, ці організації мали за мету дестабілізувати ситуацію в Україні та не допустити її від'єднання від СРСР, а вже після розпаду Радянського Союзу – сформувані підґрунтя для сепаратизму. У цьому випадку мова відіграла роль зброї, завдяки якій формувалися дві діаметрально протилежні ідентичності в Україні: національна та східнослов'янська (за визначенням Френсіса Скарра). Відповідно у перші дні після проголошення Акту про незалежність України, «Демократичний Донбас», одним із лідерів якого був М.Я. Азаров, розповсюджував недостовірну інформацію стосовно «насильницької українізації» південно-східного регіону і щодо підготовки відповідного законопроекту [13, с. 5]. Таким чином, відбувалося розмежування ідентичностей між заходом та сходом. Френсіс Скарр зазначав, що упродовж незалежності на заході України відбувався захист мовно-культурних особливостей України, у той час як південний схід сприймав це як спробу «дерусифікації» [4]. У зв'язку з підміною самоідентичності населення південно-східної України та невдалою внутрішньою політикою влади, в середині країни поглиблювалися дезінтеграційні процеси, зумовлені не лише внутрішніми, але й зовнішніми чинниками [21, с. 146]. З огляду на це, важливо розкрити лінгвістичні особливості регіонів УРСР у 1964-1985 рр. та визначити основні напрями мовної політики радянської влади у зазначений період.

Характеризуючи основні причини виникнення сучасної мовної ситуації в Україні, зокрема регіональні особливості та проблему двомовності, виняткову увагу слід приділити аналізу процесу тотального знищення української інтелектуальної еліти у цей період супроводжувався тотальною русифікацією у всіх сферах суспільного життя. Незважаючи на русифікаційну політику часів Російської імперії, лише в радянській період це супроводжувалося масовими репресіями проти інтелігенції. Тарас Кузіо та Пауль Д'Анієрі у своїй праці «The Source of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order» зазначали, що україномовне селянство східної та центральної України найбільше постраждали від Голодомору 1932-1933 рр., цим самим пояснюючи наявність значно більшої

частки російськомовного населення та етнічних росіян саме в цих регіонах [3]. Порівнюючи періоди правління Й. Сталіна та В. Брежнєва український письменник-шістдесятник М. Осадчий відмічав їхню подібність у ставленні до України, при цьому зазначаючи, що у Й. Сталіна фізичне знищення українців переважало над духовним, у той час у В. Брежнєва навпаки [15, с. 137]. Отже, у 1930-х рр. відбувалося фізичне знищення української нації, у той час, як починаючи з 1964 р. здійснювалася ліквідація національно-культурної та мовної ідентичності українців, шляхом тиску на інтелігенцію та її асиміляцію з метою створення радянської народності.

Послаблення тиску на українську мову відбувалося у період десталінізації про що свідчать заклики керівника партійної організації Полтавського педагогічного інституту Миколи Різуна, який відзначав, що українську мову необхідно поважати. Крім того, він зазначав, що на Полтавщині українська мова була не в пошані, вернувши увагу на те, що в усіх сферах життя УРСР переважала саме російська мова [1]. Зважаючи на русифікаційну політику 1930-х рр., яка супроводжувалася масовими репресіями української інтелігенції, зокрема мовознавців, очевидно, що в усіх регіонах панівне становище займала російська мова, оскільки інтелектуальні сили, здатні поширювати українську мову та культуру були знищені чи асимільовані. Втім, підняття національного та мовного питання в УРСР мало вагоме значення для активізації найбільш національно свідомої частини українського суспільства, яке намагалося відродити українське, зокрема і державність. З іншої сторони, попри заяви окремих партійних діячів стосовно розвитку української мови, основний курс радянської влади спрямовувався на русифікацію всього суспільства, про що свідчить вислів М. Хрущова на XXII з'їзді ЦК КПРС у 1961 р.: «Чим швидше ми будемо говорити по-російськи, тим швидше ми побудуємо комунізм» [30, с. 366]. Фактично цей з'їзд мав затвердити курс на формування « нової історичної спільності – радянського народу» [19, с. 67]. Відповідно відбувалося нівелювання національного питання серед народів СРСР та перехід до поступової асиміляції і формування нової ідентичності. Усупереч поглибленню курсу русифікації, репресій проти дисидентського руху та представників української інтелігенції, десятиліття від початку 1960-х рр., на думку Л. Матсенко, варто вважати десятиліттям культурного ренесансу [18].

Упродовж наступних років радянська влада продовжувала курс на русифікацію, яка з 1950-х рр. не мала тотального характеру. У загальносоюзних інституціях розпочався новий етап асиміляції, який був спрямований на освітню та наукову сферу. Відзначимо, що окремі радянські діячі здійснювали значний вплив на розвиток української мови в УРСР, втім втілювати окремі заходи вони не могли через повну залежність від Москви. Так, у 1965 р. Міністр освіти УРСР Ю. Даденков готував республіканську реформу, згідно з якою перевагу при вступі до вищих навчальних закладів надавали абітурієнтам, які добре володіють українською мовою, всі суспільні науки мали вивчатися виключно

українською, друк підручних та наукових журналів – у першу чергу українською. Втім ця реформа була зупинена керівництвом з Москви [9]. Упродовж 1970-х рр. радянська влада розгорнула анти-українські заходи, які засвідчували цілеспрямовані процеси русифікації України [30, с. 368]. У більшій мірі вони позначилися на розвитку освітньої сфери, зокрема відбувся масовий перехід шкіл та ВНЗ на викладання російською мовою, що у свою чергу зумовило зниження кількості учнів, які вивчали українську до 49% [7]. Аргументуючи використання російської мови як комунікативного засобу міжнаціонального спілкування, радянська влада намагалася поставити українську мову на другорядний план культурного та політичного розвитку республіки. Відзначимо, що в навчальних закладах, наукових установах, на фабриках, заводах, у партійних та державних органах та при листуванні використовувалася російська мова, що зумовило зростання кількості українців, які вважали її за рідну. Станом на 1970 р. їхня кількість становили 3 млн. (для порівняння у 1959 р. – 2,6 млн.) [19, с. 67].

У 1971 р. в Інституті мовознавства АН УРСР було сформовано відділ російської мови на основі робочої групи установи, яка займалася вивченням слов'янських мов. Очолив відділ директор Інституту, академік АН УРСР та член-кореспондент АН СРСР А.А. Булавський. Виконуючи настанови комуністичної партії про роль російської мови для розвитку союзних республік, дослідники установи формували праці, у яких висвітлювали значення російського мовознавства для України, здійснювали пошук зв'язку між українською та російською мовами та приділяли увагу підготовці вчительсько-викладацького складу для навчальних закладів УРСР [23, с. 13-14]. Таким чином, відділ формував підґрунтя для утвердження російської мови у всіх сферах суспільного життя, а політичне керівництво республіки та всього союзу використовувало це для поглиблення русифікаторських процесів та приборкання дисидентського руху. Відзначимо, що упродовж другої половини 1960-х рр. – першої половини 1980-х рр., вийшла низка праць ідеологічного характеру, які доводили взаємозв'язок української та російської мови, а також наполягали на винятковій функції російської мови засобом міжнаціональної комунікації. Серед них відзначимо «Українсько-російські мовні зв'язки радянського часу» (1969), «Ленинская теория национально-языкового строительства в социалистическом обществе» (1972), «Культура русской речи на Украине» (1975) «Русский язык – язык межнационального общения СССР» (1976), «Русский язык – источник обогащения языков народов СССР» (1978) та інші. З назв праць стає зрозумілим основний підтекст, спрямований на визнання російської не лише як мови міжнаціонального спілкування, але й як основного джерела збагачення української. Втім варто відзначити, що будь-які пошуки спільних рис між українською та російською мовами ґрунтувалися на основі ліквідації основних особливостей українського правопису та «репресій» проти словникового запасу українських слів упродовж 1930-х – 1980-х рр., які вважалися шкідливими. Масенко Л. відзначала, що радянські ідеологи

та науковці їх кваліфікували як діалектизми, архаїзми, полонізми, штучне слово та ін. [26, с. 353]. Маніпуляції стосовно словникового запасу української мови досить часто замінювалися російськомовним варіантом (наприклад *часопис* замінено на *журнал*, *мешкати* – *проживати* та ін.). Юрій Шерех, характеризуючи працю Г. Іжакевич «Українсько-російські мовні зв'язки радянського часу», зазначав, що дослідниця попри розгляд питання про взаємні впливи української та російської мови, не повністю розкриває процес запозичення українських слів [29].

Науковці Інституту мовознавства АН УРСР та Інституту мовознавства СРСР намагалися довести потужність впливу російської мови на формування української. Доводячи спільність української та російської, радянські мовознавці розгорнули теорію про «творчу допомогу російської мови» у формуванні словникового запасу української, а також введенням в обіг іншомовної термінології безпосередньо через російську [18]. Під впливом рішень ЦК КПРС та ЦК КП(б)У радянські мовознавці намагалися сформувати фундаментальні теоретичні положення про діалектичну єдність мовного простору СРСР. Зокрема, про це, як про досягнення, йдеться у колективній монографії «Розвиток мовознавства в УРСР 1967-1977» (1980 р.), де авторами наголошувалося на «добровільному» виборі всіх народів Радянського Союзу російської мови як міжнаціональної [23, с. 8]. Втім, зважаючи на прихід В. Щербицького на посаду 1-го секретаря ЦК КП(б)У, який відзначався жорсткою політикою проти української самобутності, тези стосовно розвитку української мови та мовознавства, зазначені у вищезгаданій монографії, не відповідали дійсності. За правління в УРСР В. Щербицького було впроваджено російську мову у практику офіційного спілкування партійної та адміністративної верхівки УРСР [18].

Відзначаючи підйом дисидентського та правозахисного руху, діяльність яких спрямовувалася на боротьбу за незалежність України, відновлення української мови, культури та ідентичності, радянська партійна верхівка СРСР та УРСР розгорнули кампанію зі знищення інтелектуальної інтелігенції. Відбувалося переслідування та ідеологічний тиск на письменників та літературознавців, які писали твори, що не відповідали ідеологічним критеріям [24]. І. Дзюба у праці «Інтернаціоналізм чи русифікація» характеризує політику русифікації та її механізми відзначав зниження рівня використання української мови у всіх сферах суспільного життя [10]. Таким чином, верхівка комуністичної партії, відзначаючи зростання рівня розвитку української мови, наголошували на її шкідливості. У свою чергу, під удар потрапляли дисиденти, які маючи відмінні погляди, зокрема стосовно ідентичності української нації, були носіями української мови та культури. У 1965 р. відбулися масові репресії проти української молоді інтелігенції, а вже у 1966 р. вони отримали вирок [16, с. 9].

Жорсткі заходи радянської влади спрямовувалися не лише на дисидентів, але й на партійне керівництво, яке лояльно відносилося до розвитку української мови на території УРСР. У 1970 р. вийшов наказ Міністерства освіти СРСР, який зобов'язував науковців писати та захищати дис-

ертації російською мовою [11]. У 1972 р. керівник уряду РРФСР Михайло Соломенцев наголосив на недопустимості поширення української мови під час рекламування товарів, а згодом було усунуто з посади першого секретаря ЦК КП(б) У П. Шелеста та 34 викладачів Вищої Партійної школи ЦК КП(б)У через недостатню боротьбу з «буржуазним націоналізмом» [25, с. 63]. Зміна кадрів у вищому керівництві УРСР зумовила посилення тиску на українську мовно-культурну ідентичність, зокрема через освітні заклади.

Процесу русифікації сприяв прийнятий 19 липня 1973 р. закон СРСР «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту». Стаття 20 цього документу затверджувала добровільний вибір мови навчання. Однак, поряд з рідною здійснювалося обов'язкове вивчення російської мови як міжнаціональної [28, с. 46]. Згодом згідно з цим законодавчим актом, в УРСР було прийнято закон УРСР «Про народну освіту» від 28 червня 1978 р. Стаття 26 цього документу засвідчувала добровільний вибір батьками мови навчання для учнів [12]. Згадане положення мало здебільшого декларативний характер, який за «добровільним правом» закріплював обов'язковість вивчення російської мови. Свідченням цього є зростання російськомовних шкіл. Так, зокрема, якщо у 1970/1971 навчальних роках 60,4% учнів навчалися українською мовою, то вже у 1976/1977 рр. – 57,8% [30, с. 374].

У 1978 р. Міністерство освіти УРСР видало директиву «Удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки», яка фактично ознаменувала новий етап русифікації в освітній сфері. Наприкінці 1970-х рр. відбулося зниження кількості виданих підручників українською мовою. Так, упродовж 1976-1980 рр. українською мовою видано лише 309 назв підручників із загальним тиражем 1154 тис. примірників, у той час як російською – 2243 назви тиражем 6327 тис. примірників. Для порівняння у 1960 р. на 1 студента припадало 1,9 примірників українською мовою та 0,23 російською, а в 1980 р. – 0,23 українською та 0,97 російською [8, с. 160]. Крім того, відбувалося зростання кількості годин викладання у школах російської мови, а саме: в україномовних школах – з 39 до 40 годин; російськомовних – з 62 до 66; у школах інших національних меншин – з 57,5 до 59 годин [27]. Упродовж 1960-1980-х рр. відбувалося поступове зниження кількості україномовних шкіл на 8,7 тис. Якщо в 1960/1961 навчальному році на території УРСР українською мовою навчалося 68,7%, то 1976/1977 навчального року – 57,8% [20, с. 36]. Як наслідок цілеспрямованої русифікації у 1970-х рр. в обласних центрах відбулося скорочення україномовних шкіл (до 28%) та зростання російськомовних (72%) [19, с. 67]. Український письменник О. Тихий відзначав, що на території Донеччини радянська влада особливу увагу звертала на русифікацію в дошкільних навчальних закладах, відмічаючи тенденцію переходу батьків на російську, з метою не плутати своїх дітей [17].

Водночас відбувалося зниження й у видавництві книжкової, журнальної та газетної продукції українською мовою. Упродовж 1969-1980 рр. частка журналів, що публікувалися українською

мовою знизилася від 46% до 19%, а книг у період з 1959 р. до 1980 р. – з 60% до 24% [30, с. 370]. Більше того, періодичні видання, які виходили російською мовою мали за мету укріплювати у свідомості населення ідею про єдиний «радянський народ». Російська мова у цьому випадку відіграла важливу роль, оскільки вона вже мала статус міжнаціональної, а отже нав'язувалася як друга рідна.

У 1983 р. колегія Міністерства освіти УРСР затвердила постанову «Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в освітніх школах і педагогічних навчальних закладах Української РСР», яка фактично закріпила курс русифікації у освітній сфері. Згідно з другим пунктом документу всі місцеві виконавчі органи зобов'язувалися виконувати заходи, які сприяли б піднесенню рівня вивчення російської мови у навчальних закладах. Зокрема, до 1 серпня 1983 р. вносилися корективи у навчальні плани шкіл чи педагогічних училищ з неросійською мовою навчання, зокрема збільшувалася кількість годин з вивчення російської мови. Разом з тим, підвищувалася ставка для вчителів російської мови, а також для студентів філологів [22]. У 1984 р. відбулася реформа у системі загальноосвітньої школи, яка остаточно затверджувала русифікаційний курс радянської влади. Це зумовлювало подальше витіснення української мови із усіх сфер суспільного життя [19, с. 67]. Таким чином, наголошувалася престижність вивчення саме російської мови.

У результаті політики русифікації упродовж періоду застою відбулося різке скорочення україномовних навчальних закладів. Відзначимо, що вже у період «Перебудови» в окремих містах південно-східної України були відсутні україномовні загальноосвітні заклади. Так, станом на 1989 р. у Донецьку, Луганську, Миколаєві, Одесі, Харкові, Чернігові не залишилося жодної україномовної школи. Більше того, її витіснення відбувалося з вищих навчальних закладів, театрів, державних і партійних організацій, а також із газет та журналів. Свідченням цього стала низька кількість лекцій українською мовою у вузах (5%) та книжкових видань (20%) [20, с. 36]. Таким чином, станом на початок 1990-х рр. в Україні були відсутні всі передумови для розвитку української мови як державної, що у свою чергу спричиняло низку інших проблем у сфері освіти, науки, культури та національної безпеки. Відсутність адекватних механізмів захисту української мови та регулювання вживання мов національних меншин, політизація мовного питання в українському суспільстві, з метою маніпуляції політиками свідомістю населення лише загострює мовно-культурні протиріччя в Україні. В умовах російської агресії не лише на політичному чи воєнному фронті (Донбас), але й в інформаційному, важливим питанням для наукової та політичної еліти є розробка заходів захисту мовно-культурного простору України та захисту національної ідентичності. Водночас, з метою запобігання регіональних конфліктів на основі мовно-культурних протиріч важливо розробити Концепцію державної етнопольової політики та створити економічні передумови для розвитку України в цілому, що унеможливить міжетнічні протиріччя.

Висновки і пропозиції. Отже, розкриваючи питання історичних передумов проблеми двомовності, відзначимо, що у період «застою» відбувалося духовне знищення української мовно-культурної ідентичності. Це зумовило поширення русифікаторських тенденцій у південно-східних регіонах України, що згодом спричинило цивілізаційний поділ між східними та західними регіонами, який посилювався невдалою внутрішньою політикою української влади. Зниження кількості україномовної періодики та поширення російської мови у державних та партійних органах сформувало покоління ро-

сійськомовних українців, які ідентифікували себе радянськими людьми, а Україну вбачали як частину Російської Федерації. Через невдалу політику української влади та втручання Росії у внутрішні справи України лише посилювалися відцентрові та сепаратистські настрої, які також формувалися через відмінність мовно-культурної ідентичності регіонів України. У подальшому науковому доробку планується більш детальний аналіз мовної політики радянської влади та її впливу на національну ідентичність української нації через призму соціокультурної проблематики періоду застою.

Список літератури:

1. «Мовне питання» у середовищі освітян УРСР часів десталінізації. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Lukianenko_Oleksandr/Movne_pytannia_u_seredovyschi_osvitian_URSR_chasiv_destalinizatsii.pdf.
2. Csernicsko I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. International Journal on Minority and Group Rights. 2016. № 23. P. 560-582.
3. Kuzio T., D'Anieri P. The Source of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order. URL: <http://www.e-ir.info/about/donate/>.
4. Scarr F. Language an war in contemporary Ukraine. URL: <http://ceenewperspectives.iir.cz/2017/10/19/language-and-war-in-contemporary-ukraine/>.
5. Tadeush A. Olszanski The language issue in Ukraine: an attempt at a new perspective. Centre of Eastern Studies. Warsaw, 2012. 60 p.
6. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс Чому нації занепадають / Пер. з англ. Олександра Дем'янчука. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.
7. Активна русифікація розпочалася в період застою. URL: https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aktivna-rusifikaciya-rochalasya-v-period-zastoyu/803105.
8. Брехунець Н. Освіта в умовах командно-адміністративної системи України в 60-80-і рр. XX ст.: історіографія. Наукові записки з української історії. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 38. С. 156-163.
9. Грицак Я. Нариси історії України: формування української модерної нації. URL: <http://history.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf>.
10. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. URL: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm>.
11. Етапи нищення української мови у радянський і пострадянські періоди. URL: <http://slovokalinove.blogspot.com/2010/03/blog-post.html>.
12. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html.
13. Золотарев В. К чому же стремитися «Демократический Донбас». Молодежная газета. Луганск, 1991. С. 5.
14. Кармазіна М. Політичне ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. 232 с.
15. Колісник Ю. Українська культура у контексті журнальної періодики УРСР 1950-1980 років. Вісник Львівського університету: серія журналістика. Львів, 2009. Вип. 32. С. 122-144.
16. Лихо з розуму: збірник матеріалів (Портрет двадцяти «злочинців») / Уклад. В. Чорновол. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1967. 356 с.
17. Малярчук Н.Г. Проблема русифікації освіти на Донеччині в публіцистичній спадщині Олекси Тихого. URL: <http://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/731/749>.
18. Масенко Л. Мовна політика УРСР. Історія лінгводику. URL: http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9B_%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%A0%D0%A1%D0%A0_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4%D1%83.
19. Міронова І.С. Національне питання в УРСР (1920-ті – 1980-ті рр.): проблеми та шляхи вирішення. Історичний архів: наукові студії. Миколаїв, 2016. Вип. 17. С. 63-69.
20. Набока С. Суспільно-політичний розвиток України в 1964-1984 рр. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Київ, 2012. Вип. 112. С. 34-36.
21. Новородовський В. Етномовний фактор дезінтеграційних процесів в Україні у поглядах дослідників з Європи та США. Сучасна гуманітаристка: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 жовтня 2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 145-151.
22. Постанова колегії Міністерства освіти УРСР «Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в освітніх школах і педагогічних навчальних закладах Української РСР» (29 червня 1983 р.). URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1142/17/>.
23. Розвиток мовознавства в УРСР 1967-1977 / Ред. І.К. Білодід. Київ: Наукова думка», 1980. 248 с.
24. Сушкевич Т. Особливості літературного процесу періоду стагнації (кінець 60-х рр. – початок 80-х рр. XX ст.). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6913/1/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8.PDF>.
25. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови. Київ, 2012. 80 с.
26. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгводику. Документи і матеріали / За ред. Л. Масенко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 400 с.
27. Шевченко С.М. Розвиток шкіл національних меншин у контексті диференціації загальної середньої освіти УРСР (70-80-ті роки XX ст.). URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=315.
28. Шевчук Ж. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 1990-х рр. XX ст.). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. за спец.: 07.00.01 – Історія України. Київ, 2001. 178 с.

29. Шерех Ю. Триптих про мову. URL: <https://r2u.org.ua/node/111?fbclid=IwAR01sIcw6tS1qcsGTI-X3YrB66nu4vAfx0gDttW-GriTrLrXG4OnpJpYM>.
30. Ярмоленко М. Мовна політика УРСР у 40-80-х рр. XX століття. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2013. Вип. 3(65). С. 365-377.

Новородовская Н.О.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

**ВПЛИВАННЯ СОВЕТСКОЙ ПОЛИТИКИ РУСИФИКАЦИИ
НА СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ И ЯЗЫКОВОЕ ПРОСТРАНСТВО УССР В 1964-1985 ГГ.**

Аннотация

В статье рассматриваются основные исторические предпосылки языковой проблемы в Украине. Детализировано особености языковой ситуации в начале независимости и определены ключевые факторы влияния на нее. На основе детального анализа научных работ украинских и иностранных исследователей определены проблемы в культурной, образовательной и политической сферах, обусловленные политикой русификации советской власти в период застоя и неудачной внутренней политикой украинской политической элиты в период независимости. Раскрывая основные закономерности уничтожения украинской языково-культурной идентичности, проведено сравнение методов советской власти в годы правления И. Сталина и В. Брежнева. Выяснено главные последствия политики русификации на протяжении 1964-1985 гг. для Украины.

Ключевые слова: язык, идентичность, русификация, интеллигенция, советская власть, диссиденты, репрессии.

Novorodovska N.O.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

**INFLUENCE OF THE SOVIET POLICY OF RUSSIFICATION ON SOCIO-CULTURAL
AND THE LINGUISTIC SPACE OF THE UKRAINIAN SSR IN 1964-1985**

Summary

The main historical backgrounds of the language problem in Ukraine are considered. The features of the language situation at the beginning of independence are detailed and the key factors of influencing it are determined. On the basis of a detailed analysis of scientific works of Ukrainian and foreign researchers, problems were identified in the cultural, educational and political spheres caused by the policy of Russification of Soviet power during the period of stagnation and the unsuccessful domestic policy of the Ukrainian political elite during the period of independence. By revealing the basic laws of the destruction of the Ukrainian language and cultural identity, a comparison of the methods of Soviet power during the reign of J. Stalin and V. Brezhnev was made. The main consequences of the policy of Russification during 1964-1985 for Ukraine were found out.

Keywords: language, identity, Russification, intellectuals, Soviet power, dissidents, repressions.